

Bibliography

1. Giroux A. H. Edukacja i sfera publiczna. Idee i doświadczenia pedagogiki radykalnej / A. H. Giroux, L. Witkowski. – Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków, 2010.
2. Jaworska-Witkowska M., Ku kulturowej koncepcji pedagogiki Fragmenty i ogarnięcie / M. Jaworska-Witkowska. – Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2009.
3. Jaworska-Witkowska M. Nurty pedagogiki. Naukowe, dyskretne, odlotowe / M. Jaworska-Witkowska, Z. Kwieciński. – Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków, 2011.
4. Jaworska-Witkowska M., Witkowski L., Pedagogika filozoficzna: relacje między pedagogiką, filozofią i humanistyką a edukacją, kulturą i życiem społecznym, [w:] Pedagogika, tom 4: Subdyscypliny i dziedziny wiedzy o edukacji, redakcja naukowa Bogusław Śliwerski, Gdańskie Wydawnictwo Naukowe, Gdańsk, 2010, s. 3-43.
5. Witkowski L. Tożsamość i zmiana. Epistemologia i rozwojowe profil w edukacji / L. Witkowski. – Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, Wrocław, 2010.
6. Witkowski L., Przełom dwoistości w pedagogice polskiej. Historia, teoria, krytyka. – Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków, 2013.
7. Witkowski L., Niewidzialne środowisko. Pedagogika kompletna Heleny Radlińskiej jako krytyczna ekologia idei, umysłu i wychowania. O miejscu pedagogiki w przełomie dwoistości w humanistyce / L. Witkowski. – Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków, 2014.
8. Witkowski L., Versus. O dwoistości strukturalnej faz rozwoju w ekologii cyklu życia psychodynamicznego modelu Erika H. Eriksona. – Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków, 2015.

УДК 378.14

ДЕЯКІ ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЙ ТВОРЧОСТІ Й МИСЛЕННЯ

О.В.Акімова, О.В.Волошина

У статті розглядаються питання співвідношення категорій творчості та мислення. Авторами було проаналізовано низку психолого-педагогічної літератури з вказаної проблеми, здійснено аналіз теорій, які пояснюють сутність понять «творчість» та «мислення» починаючи з часів античності до теперішнього часу. В результаті проведеного дослідження було виявлено, що творчість і мислення нерозривно пов'язані між собою.

Ключові слова: творчість, мислення, категорія, інтуїтивізм, психоаналіз, теорія бісоціації.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ О СООТНОШЕНИИ КАТЕГОРИЙ ТВОРЧЕСТВА И МЫШЛЕНИЯ

О.В.Акимова, О.В.Волошина

В статье рассматриваются вопросы соотношения категорий творчества и мышления. Авторами было проанализировано ряд психолого-педагогической литературы по указанной проблеме, осуществлен анализ теорий, объясняющих сущность понятий «творчество» и «мышление» начиная со времен античности до настоящего времени. В результате проведенного исследования было выявлено, что творчество и мышление неразрывно связаны между собой.

Ключевые слова: творчество, мышление, категория, интуитивизм, психоанализ, теория бисоциации.

SOME QUESTIONS OF CORRELATION BETWEEN THE CATEGORIES OF CREATIVITY AND THINKING

O.V.Akimova, O.V.Voloshyna

The focus of this research is in the area of psychic development of a person. The article deals with the relationship between the categories of creativity and thinking. The authors analyzed a number of related psychological and educational literature on this problem. The analysis of theories that explain the essence of the concepts of «work» and «thinking» since antiquity up to the present has been completed. The prior concepts concerning the researched problem have been outlined and discussed. The main conclusion drawn from this study is that creativity and thinking are inextricably linked.

Key words: creativity, thinking, category, psychoanalysis, psychic development of a person.

Для подальшого дослідження категорії творчого мислення першочергового значення набуває розгляд співвідношення категорій творчості й відображення (мислення) в психології та педагогіці.

Мислення і творчість тісно пов'язані з відкриттям нового, але не можуть бути ототожнені. Процес

творчості пов'язаний з особливостями задач. У випадку наукової творчості задача полягає в пізнанні, наприклад, у мистецтві – у створенні творчих продуктів. У мистецтві пізнання (як збір вражень і матеріалів для твору) попереджує суто творчість. У той же час обидва види творчості мають загальні риси, серед яких центральна – домінуюча роль неусвідомлених процесів [7, с. 223].

Мета статті – виявити співвідношення між категоріями творчості та мислення.

Творчість у найширшому значенні визначається Я. Пономарьовим як механізм розвитку, як взаємодія, що веде до розвитку. Таке розуміння є досить перспективним, воно включає аналіз природи творчості та аналіз явищ розвитку. Загальний критерій творчості виступає критерієм розвитку. Творчість людини виступає, таким чином, як одна з конкретних форм виявлення механізму розвитку [5, с. 17-18].

Узявши за основу саме такий концептуальний підхід, ми розглянемо сутність творчості як якісної характеристики мислення відповідно до основних психологічних теорій особистості.

З часів античності вважалося, що існує внутрішній зв'язок геніальності й психічного розладу. Так, Аристотель писав, що уславлені поети, видатні художники, державні мужі часто страждали меланхолією та божевіллям [3, с. 19]. У більш пізні часи італійський невропатолог Ломброзо дійшов висновку, що геніальність – це божевілля. Е. Кречмер, проаналізувавши великий масив біографічних матеріалів, визнав, що між геніальністю й галуззю психопатичних явищ дійсно існує певний взаємозв'язок. Але він повністю не вичерпує проблеми геніальності, а лише висвітлює один важливий її бік [3, с. 30].

Представники різних психологічних напрямів і шкіл, визначаючи загалом значення всіх факторів розвитку особистості, по-різному оцінюють їх у аспекті формування творчої, обдарованої особистості. Зупинимося коротко на позиціях авторів, що знайшли вияв у численних наукових джерелах.

Інтуїтивізм (А. Бергсон, Т. Рібо). Його представники центральним питанням творчості вважали проблему інтуїції, яку протиставляли розуму, інтелекту. Для розуму, на їхню думку, є характерним механіцизм, який спроможний обслуговувати лише дію. Інтелект пізнає не самі речі, а лише їхні відношення, здатні привернути його увагу з огляду на можливі практичні дії. Інша справа – інтуїція. Вона покликана спрямовувати інтелект, переносити увагу від одного до іншого, змінювати напрям аналізу. Інтуїція складає сутність людського духу й самого життя, в її основі лежить творчий потенціал людини [8, с. 661].

Робиться спроба побудувати теорію творчості; засновується новий метод – генетичний – у аналізі творчої уяви й показується, як у процесі навчання та виховання людина набуває ознак оригінальності. Акцентована необхідність, фатальність творчості: людина творить не тому, що хоче, а тому, що не може не творити. Творча потреба сприймається спадково визначеною: «природа наділяє нас тільки одним – творчим інстинктом, тобто потребою творити у визначеному напрямі» [8, с. 661].

Психоаналіз. Головною відмінністю творчої діяльності представники психоаналізу вважали специфічну мотивацію. Відмінність полягає тільки в тому, яка мотивація лежить в основі творчої поведінки [12, с. 132]. Взагалі, предметом їхніх досліджень були творчі особистості (З. Фрейд). Такі особистості зберігають здатність, втрачену більшістю людей, звертатися до світу фантазій неусвідомленого. Творчі люди здатні на те, що психоаналітики описують як «витіснення на службі его». Дослідження підтверджують психоаналітичну гіпотезу, що художники (у широкому сенсі слова) можуть легко «пересуватися» між контрольованим мисленням (функцією его) і неусвідомленими думками [11, с. 76].

Теорія бісоціації у психології творчості (А. Кестлер) у багатьох аспектах є продовженням психоаналітичної теорії. Сутність ідеї складається з двох частин. У першій пропонується теорія творчого акту, що інтерпретує свідомі й несвідомі процеси, характерні для наукового відкриття, художнього твору й комічного натхнення. Автор прагне довести, що всі види творчої активності мають у своїй основі загальний принцип. Мета другої частини – показати, що певні основні принципи творчої оригінальності властиві всьому органічному світові – від яйця до зрілого мозку творчої індивідуальності [8, с. 676].

Біологізаторський підхід (Г. Гутман). Сферою прояву творчої активності визначається спочатку процес життя, а потім і космічний процес. Творча активність людини має корені в загальному життєвому принципі самодуплікації, що означає самотворення, самовідтворення. Людська творчість визначається як виявлення біологічної творчості на поведінковому рівні і включає перетворення тілесної організації в організовані розумові процеси [8, с. 669].

Індивідуальна теорія (А. Адлер). Визнається значення спадковості, довколишнього середовища й виховання у формуванні творчої особистості й стверджується, що «люди володіють творчою силою, яка забезпечує можливість розпоряджатися своїм життям. Ця творча сила впливає на кожен бік людського досвіду: сприйняття, пам'ять, уявлення, фантазію і мрії» [12, с. 166]. Вона робить кожен людину індивідом, здатним до самовизначення. Найвищим досягненням адлерівської теорії є концепція творчого «Я». У ній був утілений активний принцип людського життя – той, що надає їй значущості. Стиль життя формується під впливом творчих здібностей особистості, тобто кожна людина має можливість вільно

створювати свій особистий стиль життя. Ця творча сила відповідає за мету життя людини, визначає метод досягнення такої мети. Вона робить кожну людину вільною, самовизначеною [13, с. 166].

Загалом названа теорія доводить, що кожна людина має своє «творче «Я», яке вона намагається відкрити або створити переживання, що рано чи пізно здійсняться. Кожна людина – «творець власної особистості» [11, с. 150].

Представники аналітичної теорії особистості (К. Юнг) продовжили розвиток цієї ідеї. Ними стверджувалося, що кінцева життєва мета людини – повна реалізація «Я», тобто становлення єдиного, неповторного й цілісного індивіда. Розвиток кожної людини в цьому напрямі унікальний, він продовжується протягом усього життя і включає в себе процес, який отримав назву індивідуація. Результат здійснення індивідуації, який дуже не просто досягається, називається самореалізацією. Ця кінцева стадія розвитку особистості доступна лише здібним, високоосвіченим, творчим людям. Тому самореалізація недоступна більшості людей [12, с. 197-205].

У межах психоаналітичної теорії (Е. Еріксон) проблема творчості пов'язується з психосоціальними стадіями розвитку особистості. Якщо людина встановлює свою ідентичність після пошуку й вивчення себе, вона набуває статусу «досягнутої ідентичності». На цьому високому психологічному рівні вона набуває якостей, необхідних для творчості: незалежність мислення, здатність до складних моральних міркувань і висновків, стійкість до групового тиску [4, с. 135-136].

У теорії стадій розвитку особистості (Е. Еріксон), сьома стадія полягає в розвитку сили її продуктивності, найвищим рівнем якої є творча продуктивність. Високо розвинуту продуктивність можна описати таким чином: продуктивні індивіди глибоко зайняті своєю роботою, а також схвильовані соціальними проблемами, вони терплячі до оригінальних ідей і традицій, здатні зберігати рівновагу [11, с. 186].

Деякі автори взагалі вважають, що в середині ХХ ст. відбулася переорієнтація психологічних досліджень творчості. Вона виявилася, передусім, у відмові від унікальності творчого акту й творчої особистості. Замість уявлень про те, що своєрідність цієї особистості зумовлена генетичними, патологічними або іншими відхиленнями від нормального психічного статусу, з'являється переконання про загальність творчих потенцій, лише підданих актуалізації різною мірою [6, с. 23].

Представники гуманістичної психології (А. Маслоу) дослідили, що творчість є універсальною характеристикою людей, здатних до самоактуалізації. Здатність до творчості майже тотожна душевному здоров'ю, самоактуалізації і «повній людяності». З цією творчою здібністю пов'язуються такі характеристики, як гнучкість, безпосередність, сміливість, відкритість і скромність. Тобто поняття креативності (творчої здібності) і поняття особистості, яка намагається само актуалізуватися, є одним і тим самим [13, с. 519].

У межах гуманістичних традицій існує також думка (Е. Фромм) про те, що «люди можуть бути автономними й унікальними, не втрачаючи при цьому відчуття єдності з іншими людьми та суспільством» [13, с. 249]. Тому свобода називається позитивною свободою, досягнення якої вимагає від людей спонтанної творчої активності в житті. Суть її полягає в тому, що всі люди потребують подолання пасивної природи, щоб стати активними й творчими будівниками свого життя [13, с. 249-250].

Феноменологічний напрям у теоріях особистості. Дослідники цього напрямку намагалися сформувати головну якість творчої особистості, яка лежить в основі здатності до творчості. Головна ідея полягає в тому, що творча особистість – це вільна особистість, а вільна особистість – це особистість, здатна бути самою собою, чути своє «Я» (К. Роджерс). Для людей, які використовують свої здібності та таланти, реалізують свій потенціал і просуваються до повного пізнання себе й сфери своїх переживань, використовувався термін – «повноцінно функціонуюча людина». Однією із характеристик такої людини є креативність. Продукти творчості (ідеї, проекти, дії) та творчий спосіб з'являються в людини, яка живе повноцінним життям. Творчі люди прагнуть жити конструктивно та адаптовано в своїй культурі, у той самий час задовольняючи особисті потреби. Вони здатні творчо, гнучко пристосовуватися до змінних умов оточення, але їх не можна назвати конформістами [13, с. 550]. Представники цього напрямку (К. Роджерс) розвивали також ідеї розвитку креативності. Креативність вимагає трьох психологічних якостей: «відкритості переживанню, внутрішнього локусу оцінки й здатності грати з елементами та поняттями» [11, с. 517].

Головною в теорії творчої особистості А. Бандури є проблема самоефективності або уявлення людини про свої спроможності до успішних дій у конкретних ситуаціях. Судження про самоефективність впливає на те, за яку діяльність береться людина, наскільки багато зусиль витрачає на ситуацію, як довго зберігає наполегливість під час виконання завдань. Тобто уявлення про свою ефективність впливає на творчість мислення, мотивацію, успішність і емоційне збудження [4, с. 439].

Персоналістична концепція творчості російського мислителя М. Бердяєва сконцентрована на проблемі людини й духовного досвіду. Основи творчої особистості вкорінені в свободі. На його думку,

свобода не право, не обов'язок, свобода повинна бути здійснена, реалізована людиною в активних творчих актах: саме в цьому й виявляється духовність та індивідуальність людини. Дух і духовність творчо переробляють, перетворюють природний і науковий світ, вносять у нього свободу й думку [1, с. 240].

Діяльнісний підхід (С. Рубінштейн) вивчав взаємозв'язок творчості та діяльності. Розглядаючи працю як особливий вид людської діяльності, відзначалося, що будь-яка праця містить у собі (тією чи іншою мірою) інтелектуальні, розумові процеси більш або менш високого рівня, тому в праці завжди якоюсь мірою відтворено момент творчості. При цьому у вищих, більш досконалих формах творчої праці, які відображають багатогранну сутність людини, знаходять виявлення й розвиток духовні сили, задуми, почуття особистості, що утворюють певну цілісність [9, с. 472-475].

Отже, творчість, включаючись у працю, відкриває новий аспект у проблемі діяльності загалом. У творчій праці, яка створює дещо об'єктивно значуще й разом з тим нове, внесене особистістю, оригінальне, об'єктивна й особистісна значущість діяльності можуть максимально збігатися. У творчій праці знаходять відтворення творчі сили особистості [9, с. 485].

У творчості індивід стверджується, формує, відтворює та розвиває себе як особистість. Творчість доступна кожному й може бути поширена на будь-який вид діяльності [2, с. 21-22]. Ці думки в сучасній вітчизняній літературі розвинули О. Клепиков, Г. Кучерявий. Творчість, тобто вироблення нового, не є здатністю і дивовижними привілеєм незвичайних осіб. Усі люди творять, створюють нове в своєму буденному житті. Кожна людина тією чи іншою мірою (хоча б у найелементарніших формах) використовує свою здатність до творчості [2, с. 91]. Стверджуючи, що суб'єкт творчості – особистість, вони тим самим підкреслюють, що саме особистість є носієм властивостей людини як суб'єкта. Структура ж людини як суб'єкта може бути розкрита лише на соціальному рівні розвитку людини як особистості. Кожному рівневі розвитку людського індивіда, як суб'єкта творчості, притаманні характерні для нього властивості, що визначають його соціальність [2, с. 92].

У вітчизняній психології творчості найяскравішою теорією є психологічна теорія вчинку (В. Роменець), сутність якої розкривається тезою: життя як вчинок і подія. Започаткування вчинкового напрямку в психології творчості автор історично та правдиво пов'язує, насамперед, із «філософією вчинку» М. Бахтіна, а саме з його теоретичними уявленнями про вчинкову природу думки, про «мислення як вчинок», про «вчинок-пізнання» [10, с. 25]. Поняття «вчинок» сутнісно виростає на перетині таких «суб'єктних» категорій, як «свобода», «творчість», «саморозвиток», «самовдосконалення»: «Вчинок у його повноцінному вираженні завжди буде одночасно й акцією духовного розвитку індивіда, й творчості, й моральних цінностей. Навпаки, деградація вчинку незмінно свідчить про духовний регрес людини і втрату нею моральних рис» [10, с. 26].

Концепція творчого інтелекту (Д. Гілфорд) пов'язана з новим рухом інтелектуалізації проблем творчості; точніше, з самого інтелекту обирався один з його моментів, а саме – розумовий. На відміну від попередніх теорій, що творчість у своїх найістотніших рисах повинна вивчатись на рівні високих зразків методом наукової абстракції, у цій теорії доводилося, що творчість є властивістю звичайної, нормальної людини, і структура цієї діяльності принципово однакова на всіх рівнях обдарованості. Першочергове завдання полягало в тому, щоб знайти методи об'єктивного вивчення творчості, використовуючи при цьому також кількісний аналіз [8, с. 663].

Одним із сучасних досліджень інтелектуалізаційного напрямку є концепція інтелекту М. Холодної, сутність якої полягає в наступному: інтелектуальна творчість, будучи невід'ємною частиною людської духовності, виступає як соціальний механізм, який протистоїть регресивним лініям у розвитку суспільства: «Продуктом інтелектуальної творчості є ідея. Прошарок її в суспільній атмосфері подібний озоновому в звичайній земній атмосфері. Чим менше в суспільстві розумних людей, тим більше виснажується інтелектуальний культурний прошарок, тим більше «озонних дірок» і тим більше виявлені деструктивні тенденції в суспільстві» [12, с. 9-10].

Література

1. Бердяев Н. А. О назначении человека / Н. А. Бердяев. – М. : Республика, 1993. – 383 с.
2. Клепиков О. І. Основи творчої особистості / О. І. Клепиков, І. Т. Кучерявий. – К. : Вища школа, 1996. – 295 с.
3. Кречмер Э. Гениальные люди / Э. Кречмер ; пер. с нем. Г. Б. Ноткина. – СПб., 1999. – 303 с.
4. Первин Л. Психология личности : теория и исследования / Л. Первин, О. Джон ; пер. с англ. М. С. Жамкочьян ; под ред. В. С. Магуна. – М., 2000. – 607 с.
5. Пономарев Я. А. Психология творчества и педагогика / Я. А. Пономарев. – М. : Педагогика, 1976. – 280 с.
6. Проблема научного творчества в современной психологии / под ред. М. Г. Ярошевского. – М., 1971. – 334 с.
7. Психология : учебник для гуманитарных вузов / под общ. ред. В. Н. Дружинина. – СПб. : Питер, 2001. – 656 с.
8. Роменець В. А. Історія психології ХХ століття : навч. посібник / В. А. Роменець, І. П. Маноха ; вст. ст. В. О. Татенка, Т. М. Титаренко. – К. : Либідь, 1998. – 992 с.
9. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2002. – 720 с. – (Серия

«Мастера психологии»).

10. Татенко В. О. Володимир Андрійович Роменець (1926-1998) : Життя як вчинок і подія / В. О.Татенко, Т. М. Титаренко, В. А. Роменець, І. П. Маноха. Історія психології XX століття. – К. : Либідь, 1998. – С. 7-37.

11. Теории личности : познание человека / С. Клонигер. – 3-е изд. – СПб. : Питер, 2003. – 720 с. – (Серия «Мастера психологии»).

12. Холодная М. А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования / М. А. Холодная. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб. : Питер, 2002. – 272 с. – (Серия «Мастера психологии»). – 368

13. Хелл Л. Теории личности / Л. Хелл, Д. Зиглер. – СПб. : Питер, 2000. – 608 с.

References

1. Berdyaev N. A. O naznacheniі cheloveka / N. A. Berdyaev. – M. : Respublika, 1993. – 383 s.

2. Klepikov O. I. Osnovy tvorchoyi osobystosti / O. I. Klepikov, I. T. Kucheryavyi. – K. : Vyshcha shkola, 1996. – 295 s.

3. Krechmer Э. Henyal'nye lyudy / Э. Krechmer ; per. s nem. H. B. Notkyna. – SPb., 1999. – 303 s.

4. Pervyn L. Psykholohyya lychnosty : teoryya y yssledovanyya / L. Pervyn, O. Dzhon ; per. s anhл. M. S. Zhamkoch'yan ; pod red. V. S. Mahuna. – M., 2000. – 607 s.

5. Ponomarev Ya. A. Psykholohyya tvorchestva y pedahohyka / Ya. A. Ponomarev. – M. : Pedahohyka, 1976. – 280 s.

6. Problema nauchnoho tvorchestva v sovremennoy psykholohyy / pod red. M. H. Yaroshevskoho. – M., 1971. – 334 s.

7. Psykholohyya : uchebnyk dlya humanyтарных vuzov / pod obshch. red. V. N. Druzhynyna. – SPb. : Pyter, 2001. – 656 s.

8. Romenets' V. A. Istoriya psykholohiyi XX stolittya : navch. posibnyk / V. A. Romenets', I. P. Manokha ; vst. st. V. O. Tatenka, T. M. Tytarenko. – K. : Lybid', 1998. – 992 s.

9. Rubinshteyn S. L. Osnovyі obschey psihologii / S. L. Rubinshteyn // S. L. Rubinshteyn. – SPb. : Piter, 2002. – 720 s. – (Seriya «Mastera psihologii»).

10. Tatenko V. O. Volodymyr Andriyovych Romenets' (1926-1998) : Zhyttya yak vchynok i podiya / V. O. Tatenko, T. M. Tytarenko // V. A. Romenets', I. P. Manokha. Istoriya psykholohiyi XX stolittya. – K. : Lybid', 1998. – S. 7-37.

11. Teorii lichnosti : poznanie cheloveka / S. Kloniger. – 3-е изд. – SPb. : Piter, 2003. – 720 s. – (Seriya «Mastera psihologii»).

12. Holodnaya M. A. Psihologiya intellekta. Paradoksyi issledovaniya / M. A. Holodnaya. – 2-е изд., pererab. i dop. – SPb. : Piter, 2002. – 272 s. – (Seriya «Mastera psihologii»). – 368 s.

13. Hell L. Teorii lichnosti / L. Hell, D. Zigler. – SPb. : Piter, 2000. – 608 s.